

Romániai magyar oktatás

1945–1989

ALBERT DÁVID

Az 1944. augusztus 23-i romániai fordulat és az ezt követően megkötött fegyverszünet előrevetítette, hogy rövidesen az erdélyi magyarság sorsában is gyökeres változásokra kerül sor. (1) Azok a politikai pártok és szervezetek, amelyek elfogadták a Román Kommunista Pártnak a fasizmus felszámolására és a demokratikus államrend bevezetésére irányuló programját, 1944. október 12-én létrehozták az Országos Demokrata Arcvonal (ODA) nevű tömörülést. Románia baloldali, demokratikus magyarságának képviselői október 16-án Brassóban megalakították a magyarság saját érdekvédelmi és politikai szervezetét a Magyar Népi Szövetséget, amely csatlakozott az ODA célkitűzéseéhez. Kihasználva a háború okozta zűrzavaros állapotokat a Maniu-féle félkatonai fegyveres bandák büntető akciókat hajtottak végre a magyar lakosság ellen, mire mintegy négy hónapra Észak-Erdélyben szovjet katonai közigazgatást vezettek be. Ebben az időszakban az említett területen érvényesült a demokratikus kibontakozást támogató kétnyelvű vezetés. Az ideiglenes közigazgatási vezetőszervek az iskolák mielőbbi újraindítását tekintették egyik sürgős feladatuknak. Kolozsvári székhellyel megalakult a magyar tankerületi főigazgatóság. A romániai magyarság megnyugvással fogadta a nemzetiségügyi minisztérium megalakulását, majd az 1945. február 7-én közzétett Nemzetiségi Statútumot, melynek 18. paragrafusa kimondja, hogy a román állam biztosítja az anyanyelvi oktatást az állami elemi, középfokú és felsőfokú iskolák útján.

Új remények és illúziók jegyében (1945–1948)

1945 januárjától a Groza-kormány beiktatásáig az észak-erdélyi iskolák az ODA egyik szervének, a *Központi Tanácsadó Testületnek* a közoktatásra vonatkozó irányelvei alapján végezték tevékenységüket. A MNSZ természetesen mint a magyarság érdekvédelmi szervezete Erdélynek mind északi, mind déli részén felvállalta az iskolaügyet. A két térség tekintetében merőben eltérő feladatokat vetődtek fel. Míg Észak-Erdélyben a gazdag, kiépített iskolahálózatot kellett átmenteni, addig Dél-Erdélyben újra kellett indítani a diktatúrák alatt bezárt iskolákat vagy az alapoktól kezdve újjászervezni az elsovasztottakat. Dél-Erdélyben 1919 után az állami magyar iskolák csaknem teljesen megszűntek. A meglévőket kizárólag az egyházak tartották fenn. Az egyházi nyilvántartások szerint 1941-ben a következőkből állt a magyar nyelvű iskolahálózat Dél-Erdélyben: 9 magyar óvoda működött (ebből 5 római katolikus teljes, 3 tagozatos, és 1 református). Az elemi népiskolák száma 186 teljes és 7 tagozati (64 római katolikus 118 református, 5 unitárius, 6 evangélikus. Két papnevelő intézet volt: római katolikus Gyulafehérváron, református Nagyenyeden. Tanítóképző: Nagyenyeden (fiú), Nagyszebenben római katolikus (leány). Polgári iskolák (4 oszt. gimnázium): római katolikus (leány) Gyulafehérváron, Brassóban, Nagyszebenben és Petrozsényben (tagozatként ugyanilyen iskolák működtek Aradon, Temesváron, Lugoson), úgyszintén polgári iskola római katolikus (fiú): Temesváron és református (leány) Brassóban. Elméleti líceum (későbbi nevén 8 osztályos főgimnázium) római katolikus (fiú): Gyulafehérváron, Brassóban és Aradon, református (fiú): Nagyenyeden. Kereskedelmi líceum működött Nagyszebenben (katolikus, leány), Brassóban

(református fiú és leány). A kölcsönösségi nemzetiségi politikának nevezett ördögi kör-következményeként a dél-erdélyi magyar oktatási hálózat még tovább sorvadt. 1943 őszétől több dél-erdélyi magyar iskolát bezártak, a *Bethlen Kollégiumot*, valamint a brassói fiú és leány kereskedelmi iskolákat betiltották. (20)

1945. január 22-én a MNSZ Bukarestben tartott nagygyűlésén megfogalmazott követelések között megkülönböztetett fontosságot tulajdonítanak a magyar nyelvű oktatás minden fokon történő helyreállításának, a fasiszta diktatúra éveiben bezárt felekezeti iskolák újbóli megnyitásának. A MNSZ sikerét jelzi, hogy a hamarosan napvilágot látó Nemzetiségi Statútum többek között azt is kimondta, hogy a nemzetiségi felekezeti iskolák ugyanolyan államsegélyben részesülnek, mint a román felekezeti iskolák. Ezeknek a kezdeti eredményeknek a hangsúlyozásával a MNSZ a legnagyobb bizalommal viszonyult az Észak-Erdély területére a román közigazgatást *Sztálin* engedélyével bevezető *Groza*-kormányhoz. A Kormány már működése elején a magyar oktatás képviselőinek közbenjárására elismerte a magyar iskolák nyilvánossági jogát, pénzt utalt ki a magyar tanterők elmaradt fizetésének folyósítására és intézkedett a magyar oktatásban szimbolikus jelentőséggel bíró, akkor 320 éves nagyenyedi Bethlen Kollégium megnyitásáról.

A magyar Népi Szövetség első országos kongresszusa (Kolozsvár, 1945. május 6–13.) részletesen foglalkozott a magyar iskolaügy helyzetével. Kitörő lelkesedés fogadta azt a kijelentést, hogy működnek már a híres dél-erdélyi iskolák: a nagyenyedi Bethlen Kollégium, a gyulafehérvári, brassói, aradi és temesvári magyar középiskolák. A Magyar Népi Szövetség határozatba foglalta az MNSZ azon jogát, hogy maga állapítsa meg, hol milyen fokú anyanyelvű iskolára van szükség. Kérte, hogy a magyar iskolákat a Közoktatási Minisztériumnak alárendelt magyar tanügyi szervek igazgassák. A határozat kimondja: „A Magyar Népi Szövetség járjon közbe a kormánynál, hogy a magyar tanügyi igazgatást a legsürgősebben terjesszék ki az összes romániai magyar iskolára, hogy a dél-erdélyi és az ókirályági magyar iskolákat is minél előbb megszervezhessék és tanterekkel elláthassák.” A határozat kimondja, hogy ha egy községben húsz magyar iskolaköteles van, az állam létesítsen magyar tagozatot, és az iskolaépületek elosztása az illetékes magyar tanügyi szervek bevonásával történjék. Megfelelő határozatokat hoznak a tantervek, tantermek és a tanszemélyzet kérdéseiről is. Jogilag megoldást talált a kormány azon személyek eseteire, akik a rendkívüli körülmények miatt, a diszkriminációs faji törvények vagy a háborús események következtében nem fejezhették be tanulmányaikat. Az MNSZ javaslatára a minisztérium kinevezte az 1945. évi érettségiztető bizottságokat. Az észak-erdélyi területen ilyen bizottságok működtek *Kolozsváron*, *Nagyváradon*, *Szatmáron*, *Marosvásárhelyen*, *Székelyudvarhelyen*, *Sepsiszentgyörgyön*. Az 1945-ös érettségi vizsgán a következő tantárgyak szerepeltek: magyar nyelv és irodalom, román nyelv (mint társalgási nyelv), latin nyelv, továbbá szabadon lehetett választani a francia, német, angol, olasz és orosz nyelv között. Érettségi tantárgy volt a filozófia, a történelem, a földrajz, a mennyiségtan és vegytan. A Magyar Népi Szövetség küldöttsége (*Kurkó Gyárfás*, *Demeter János*, *Czikó Nándor*, *Oláh Péter*, *Méliusz József*, *Takács Lajos*) Bukarestben tárgyalásokat folytatott *Dr. Petru Grozával* és *Vasile Lucával*, az ODA főtitkárával. A tárgyalások eredményeként az oktatásügyi miniszter hatálytalanította azt a rendeletet, amely az 1940–1944 között Észak-Erdélyben szerzett bizonyítványok és oklevelek érvényességét különböző vizsgák letételéhez kötötte. Felgyorsult a tanárok besorolási művelete is. A Magyar Népi Szövetség keretében, kolozsvári székhellyel Közművelődési Bizottságot hozott létre (vezetője *Balogh Edgár*). Ennek volt iskolai ügyosztálya, amelynek munkájában részt vettek *Hadházi Sándor*, *Kali Sándor*, *Nagy Géza*, *Székely Mihály*, *Venczel József*, *Venczel László* és más tanügyi szakemberek, akik hozzáfogtak a romániai magyar iskolák teljes kataszterének elkészítéséhez.

A magyar tanügyi hálózat kiépítésében Dél-Erdélyben kellett döntő fordulatot elérni, mert itt volt a legnagyobb az asszimiláció veszélye. Az MNSZ 1945. június 25-re magyar tanítókongresszust hívott össze Aradra. Ebben a városban 1945-ben mindössze egy négyosztályos katolikus gimnázium (ma az általános iskola felső tagozatának felel meg) működött. Ilyen körülmények között rendkívüli intézkedésekre volt szükség. Az MNSZ javaslatára nyugdíjasokat és ideiglenes jelleggel az országban élő magyar állampolgárságú pedagógusokat alkalmaztak. A Magyar Népi Szövetség 1945. augusztus 5-re Kolozsvá-

várta összehívott tanügyi értekezlete alapos elemzés tárgyává tette a magyar iskolaügyet, és a következtetéseket a kormány elé terjesztették. Az értekezleten részletesen szó esett a magyar oktatás újjászervezése és működtetése körül tapasztalható nehézségekről: a magyar tanszemélyzet hónapok óta nem kapja meg a fizetését, az iskolaépületek elosztására vonatkozó törvényt sok helyen önkényesen értelmezik (ahol 1940-ben románul folyt az oktatás, ott vissza akarják állítani a román iskolát, holott a demokrácia szellemében a magyarlakta községben annak magyarnak kellene lennie), a tanköteles gyermekek összeírásánál nem a szülők nyilatkozatát, hanem az anyakönyvbe bejegyzett nemzetiséget veszik alapul (holott 1940 előtt ezt önkényesen gyakran románnak vezették be), Dél-Erdélyben a magyar tanulókat csak akkor írják be magyar iskolába, ha erre a román nyelvű állami iskolák engedélyt adnak, körülményesen, lassan halad a felekezeti iskolák tanerőinek a besorolása.

A Magyar Népi Szövetség vezető testületei előtt tudatosult, hogy a romániai magyarság érdekvédelmében hosszú távú, szívós harcra kell berendezkedniük. Bár az 1945 októberében közzétett kormányrendelet végre jogi alapot teremtenek a magyar nyelvű oktatási intézmények működéséhez, ezeknek gyakorlati kivitelezése számos nehézségbe ütközött. (3) Az egész magyar nemzetiség sorsát szíven viselő *Márton Áron*, Erdély római katolikus püspöke részletes levélben fordul 1946. január 26-án Groza miniszterelnökhöz, és kifejti, hogy a magyarságnak a Groza-kormányhoz fűzött reménye nem teljesült be. Indoklásul a rendkívül tisztán látó püspök a magyar nyelvű iskolahálózatról szólva felhossa, hogy bár a Nemzetiségi Statútum kimondja az anyanyelven való tanulás jogát, az erre épülő nemzetiségi iskolatörvény még várat magára, és a magyar kisebbség iskolaügyeit rendeletekkel intézik. Még mindig nem rendezték a felekezeti iskoláknak járó államsegélyt, nem folyósították az állami iskolák magyar tanerőinek járó fizetéseket, bár a magyar lakosság, mint adófizető teljesíti az állam iránti kötelességét. (4)

Az új nemzetiségi oktatási törvény előkészítése már 1945 márciusában megkezdődött a Nemzetiségi Minisztériumban. Az MNSZ és az iskolákat fenntartó egyházak behatóan foglalkoztak a törvénytervezet végleges formába öntésével. Ez a tervezet megállapította, hogy az állami, felekezeti és nemzetiségi iskolák teljesen egyenlőek a jogok és kötelességek tekintetében, a vizsgáztatás minden fokon az illető nemzetiség nyelvén történik, az anyanyelv és irodalom, valamint az állam nyelve minden vizsga része. 1945 őszén tovább javult a magyar iskolahálózat irányítása. A nevelügyi miniszter két magyar tankerületi főigazgatóságot létesített: a kolozsvári (Arad, Bihar, Krassó, Hunyad, Máramaros, Naszód, Szatmár, Szilágy, Szörény, Szamos, Temes, Torontál és Torda megyék iskolái) és brassói (Alsó-Fehér, Brassó, Csík, Fogaras, Maros, Udvarhely, Nagyszeben, Nagyküküllő, Háromszék megyék iskolái), kilátásba helyezték még Aradon és Nagyváradon tankerületi kirendeltség és további kilenc tanfelügyelőség szervezését magyar személyzettel.

A kezdeti sikerek ellenére nem lehetett ok általános elégedettségre. Pillanatnyilag leküzdhetetlennek mutatkozott az óriási magyar tanítóhiány. Sokak számára megtévesztően hat az olyan gimnáziumok aránylag nagy száma, amelyek tulajdonképpen a középiskola alsó tagozatát, vagyis az általános iskolai képzést testesítik meg. Az 1945/46-os iskolai évben működő magyar iskolahálózatban a tényleges középiskolák száma 70 körül volt. Különösen kevés az ipari és mezőgazdasági középiskolák száma. (5)

Az ország nehéz gazdasági helyzete ellenére 1946–1947-ben sikerült tovább növelni a magyar nyelvű állami és felekezeti iskolák számát. A Magyar Népi Szövetség kiemelt fontosságot tulajdonít az igényeknek és a nemzetiségi számarányoknak megfelelő magyar iskolahálózat kiépítésének. 1946-ban a szervezet kiadta a jeiszót: „Minden magyar gyereket magyar iskolába!” A magyar nyelvű oktatás további szilárdítását szolgálta az 1946. március 13-i törvény, amely kimondta, hogy a magyar tannyelvű általános és középiskolákban a különböző tantárgyakat, így a történelmet, földrajzot, alkotmányt is magyar nyelven kell előadni. A román nyelv tanítását az elemi iskola harmadik osztályától tették kötelezővé. Kolozsvár és Brassó központtal külön magyar főtanfelügyelőségeket hoztak létre. Magyar nyelvű tanfelügyelőségek működtek Szatmáron, Temesváron, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Sepsiszentgyörgyön.

Az általános és középiskolai hálózat mellett a nemzetiségi felsőoktatásnak is tág kezei jöttek létre. Az 1872-ben alapított – 1918 után románá, majd 1940-ben ismét magyarrá lett – kolozsvári egyetem utódjaként létrehozták a továbbműködő román egyetem mellett, a Bolyai János nevét viselő magyar tantervű egyetemet és ennek filiájaként a később önállósult marosvásárhelyi orvosi és gyógyszerészeti kart. Ugyancsak Kolozsváron mezőgazdasági főiskola, zenekonzervatórium, képzőművészeti főiskola, Marosvásárhelyen színi akadémia létesült. A szükségleteknek megfelelően a tanítóképzők egész hálózata épült ki, beleértve a bákói magyar tanítóképzőt a csángó iskolák ellátására.

1945 után a romániai magyarság bizonyos kulturális, vallási autonómiát élvezett, és élni is tudott ennek lehetőségeivel. Felhasználva a kisebbségi létben kialakított önfenn tartó kezdeményezéseit, a nagyon nehéz gazdasági helyzet ellenére iskoláit, művelődési intézményeit fenntartotta, sőt gyarapította. Ezzel magyarázható, hogy a Magyar Népi Szövetség köré tömörülve önszántából vállalta az új román államhatalomba való beilleszkedést.

Az államosítástól a teljes felszámolásig (1948–1989)

Az 1946-os választások után bekövetkezett politikai fejlemények az államhatalom jellegének alapvető átalakulását hozták magukkal Romániában. A megváltozott társadalmi, politikai, állampolgári viszonyok átfogó jogi rendszerbe foglalása az 1948. április 13-i alkotmánnyal történt meg.

A nagy változások sorában, 1948-ban hajtották végre az ún. tanügyi reformot, az iskolák államosítását. A reform, mint más kelet-európai országokban, a társadalmi ellenőrzést akarta kiterjeszteni az egész oktatásra. Lényegét tekintve nem nemzeti fogantatású intézkedés volt, következésményeiben mégis a nemzetiségeket érintette legérzékenyebben. A két világháború között a kisebbségbe jutott magyarság a felekezeti iskolák révén őrizte, ahogy tudta, anyanyelvű kultúráját, és sok áldozattal, de némi sikerrel védekezhetett a nemzetállam asszimilációs politikájával szemben. Ugyanakkor a román iskolák végig döntő többségben állami irányítás alatt voltak. Az iskolák államosítása Romániában a magyar oktatási autonómiára mért súlyos csapás volt, az első jelentős lépés az önálló magyar iskolarendszer felszámolása felé.

Mindazok, akik az előző években sok reménységgel munkálkodtak az önálló magyar iskolarendszer kiépítésén, a szülők, tanárok megdöbbenve nézték, miként sodorja el az intézkedés a régi iskolákat. Helyettük is szólt Áron püspök szeptember 15-i szózatával: „Nem veheti senki rossz néven, ha iskoláink és nevelőintézeteink elvesztése fölöttkönynyeket hullatunk. Ezeket az iskolákat és intézeteket nemzedékek buzgósága, takarékosága, önfeláldozó munkája, hite és szeretete építette, fejlesztette, és a legnehezebb körülmények között is megtartotta századokon keresztül mind a mai napig.” (6)

Miután az állam bejutott a hajdani egyházi kezelésű iskolák falai közé, a magyar nyelvű oktatásnak teljesen igazodnia kellett a román iskolarendszerhez. Az általános iskola az I–VII. osztályt foglalta magába (külön I–IV, elemi, és külön VI–VII. osztályos egységekként). A középiskola eredetileg a VIII–XII. osztályokat foglalta magába, de hamarosan szovjet mintára a középiskolai ciklus csak három osztályra (VIII–X) korlátozódott. A reform különleges súlyt helyezett arra, hogy minél többen végezzék el legalább az elemi osztályokat, ezért olyan helyeken is engedélyezték az elemi iskolák megnyitását, ahol kisebb létszámú tanköteles ifjú volt. *Czikó Lőrinc* államtitkár az államosítást követően a következő magyar iskolahálózatról adott számot (7):

– az óvodák száma	383
– az I–IV osztályos iskolák száma	1320
– az V–VII osztályos iskolák száma	440
– a középiskolák száma	93

Az 1948/49-es tanévben a magyar iskolák tanítójának száma a korábbi 3879-ről 4729-re, az óvónőké pedig 244-ről 545-re nőtt.

A tanügyi reform mindenekelőtt strukturális változásokat indított el a romániai magyar oktatásban. A korábbi nagyszámú elméleti középiskola helyett mindössze 22 működik

Magyar nyelvű oktatási intézmények Románia városaiban								
Város	Főgimnázium	Pedagógiai középiskola	Mezőgazd. erdészeti szakközépiskola	Ipari műszaki szakközépiskola	Egészségügyi szakközépiskola	Gazdasági pénzügyi szakközépiskola	Jogi állami igazgatási szakközépiskola	Összesen
Marosvásárhely	2	1	1 tag.	1	3	2	1 tag.	9+2
Zilah	1							1
Dés	1							1
Kolozsvár	3	1+1 tag.		2 tag.		3		7+3
Szatmár	2	1		1 tag.		2	1 tag.	5+2
Nagyvárad	3	1	1 tag.	1 tag.	1	2	1 tag.	7+3
Brassó	1			2 tag.				1+2
Székelykeresztúr	1	1						2
Gyergyó-szentmiklós	1							1
Csíksereda	1	1	1	1			1	5
Sepsiszentgyörgy	2		1	1			1	5
Székelyudvarhely	1	1				1		3
Nagyenyed	2	1						3
Temesvár	1							1+1
Kézdivásárhely		1	1					2
Arad		1		1 tag.				1+1
Nagykároly			1 tag.					+1
Nagyszalonta			1 tag.					+1
Torda				2 tag.				+2
Nagybánya				2 tag.				+2
Medgyes				1 tag.				+1
Lupény				1 tag.				+1
Szamosújvár						1 tag.		+1
Nagyszeben						1		1
Szilágyosomlyó						1		1
	22	10+ 1 tag.	3+ 4 tag.	3+ 13 tag.	4	12+ 1 tag.	2+ 4 tag.	56+24

tovább. Így számos olyan erdélyi városban, ahol tekintélyes múltja volt az ilyen típusú iskolának, most megszűnt az anyanyelvű elméleti középfokú oktatás. Így Máramaros-szigeten, Nagybányán, Gyulafehérváron, Kézdivásárhelyen, Medgyesén, Szászrégenben, Nagykárolyban, Szilágyosomlyón, Szamosújváron, Nagyszalontán a megszűnő elméleti iskolák helyett többnyire kéttagozatos (román-magyar) műszaki középiskolát létesítettek, amit a gyakorlati pályákra való felkészítéssel indokoltak. A reform az erdélyi magyarság számára 57 magyar nyelvű (többnyire kéttagozatos) műszaki középiskolát engedélyezett. (8) Ezzel kétségtelenül javultak a magyar ifjak gyakorlati pályákra való felkészülési lehetőségei. A magyar nyelvű műszaki középiskolák szakonként a következőképpen oszlottak meg: 14 ipari-műszaki középiskola, 6 mezőgazdasági, 5 egészségügyi, 15 közgazdasági, 2 bányászati és kőolajipari, 1 erdészeti és 14 háztartási. Ha mindez pozitívan értékelhető is, hangsúlyozni kell az elméleti középiskolák csökkentésének hosszú távon megmutató káros következményeit a magyar értelmiségi utánpótlás biz-

tosításában. Az egyes iskolák gyakorlatából ismeretes, hogy a tagozatként működő iskola már nem élheti hagyományaihoz, a magyar nemzetiség létehez és megmaradásához nélkülözhetetlen sajátos szellemiség által áthatott életét. A reform évében a Bolyai Tudományegyetemnek 1429 hallgatója, a marosvásárhelyi orvosi karnak pedig 841 hallgatója volt.

A reform egyenes következménye volt a Közoktatási Minisztérium átszervezése is. Az addigi nemzetiségi főosztály megszűnt. Alaposan felforgatták mindenfelé az iskolák személyi állományát, új tankönyveket vezettek be, mivel a régiak „a spekuláció és a lélekmérgezés, az obszkurantizmus eszközei voltak, amelyeket az uralkodó osztály ideológiájának megfelelően állítottak össze”. A már teljesen kommunista vezetés alatt álló megyei és városi közigazgatási szervek az iskolákat az agitációs és propagandagépezet kiszolgáltató eszközeivé züllesztették.

A mindenütt kibontakozó helyi intézkedésekhez a nagypolitikában beállott fordulat ad megfelelő háttérrel. 1948 júliusában az RMP KV meghirdette az osztályharc fokozását, és megkezdődött a vezető értelmiségiek elleni hadjárat. 1948 decemberében az RMP a nemzetiségi kérdéstről kiadott állásfoglalásában azt a magyar nemzetiséget, amelyet 1946-ban még a demokratikus erők szövetségesének nevezett, most nacionalizmussal, elszigetelődési törekvésekkel vádolt meg. 1949–51 között koholt vádak alapján elítélték az MNSZ több vezetőjét. Börtönbe kerültek más magyar.közéleti személyiségek és egyházi vezetők is. Az 1945-ben felröppent illúziókból való keserű kiábrándulás megkezdődött, még ha egyelőre csak keveseknek adatott is meg a tisztánlátás.

1950-ben átszervezték a művészeti középiskolákat és főiskolákat. Ekkor szűnt meg önálló magyar jellegük, mert az addigi zenei, képzőművészeti, színházi szakokat különválasztották és kéttagozatosokká (román-magyar) alakították. Az 1950/51-es tanévben a három kolozsvári művészeti főiskola magyar tagozatainak összesen 309 hallgató tanult magyar nyelven. Külön elemzést kívánna meg a romániai magyar oktatás történetének hiteles ábrázolása érdekében az 1952-ben létrehozott (1960-ban etnikailag is módosított) Magyar Autonóm Tartomány létezésével kapcsolatos jelenségcsoport. Ebből két lényeges kérdés emelhető ki. Bár a Magyar Autonóm Tartomány nyelvi rezervátumában némileg bővült a magyar nyelvű iskolai hálózat, lényegében csak egy torz, csonkított anyanyelvű műveltséget és ugyanilyen nemzetiségi tudatot alakíthatott ott is az iskola. A tartomány megléte ugyanakkor kül- és belföldön egyaránt félrevezető, a román nacionalizmus hosszútávú asszimilációs terveit szolgáló manővernek bizonyult. Ezekben az években rohamosan sorvasztják el a szórványmagyarság iskoláit. 1954 decemberében a románosítás jegyében szervezték át a még meglévő műszaki középiskolákat és tanonciskolákat. Az intézkedés egyik következménye, hogy a reform idején létrehozott elég nagyszámú műszaki középiskola (vagy tagozat) magyarnyelvűségét megszüntették arra való hivatkozással, hogy a magyar anyanyelvű szakmunkásoknak, technikusoknak a románokkal egyenlő esélyeket kell biztosítani a munka mezején.

1956 tavaszán szakmai vitát kezdeményeztek a tanügyi sajtóban az oktatás helyzetéről. Ezt követően a sajtó közölte a párt és a kormány határozatait „az általános oktatás megjavításáról”. A határozat előírta a XI. osztályos oktatás bevezetését, amiben nincsen semmi rossz, hiszen a középiskolai oktatás időtartamát az addigi három évről négyre emelte (VIII–XI. o.). Ugyanakkor a rendelet szorgalmazza, hogy az általános iskolák (I–VII.) legalább két-három párhuzamos osztállyal rendelkezzenek, mivel csak így lehet a pedagógiai, didaktikai elvárásoknak megfelelő, korszerű iskolai tevékenységet kifejteni. Ezzel az intézkedéssel Erdély vegyeslakosságú községei és falvai számolhattak azzal, hogy bezárják addigi iskoláikat. A határozat természetesen tartalmaz pozitív elemeket is, de ez nem feledtetheti a magyar iskolák számának újabb jelentős csökkenését éppen olyan vidékeken, ahol a legjobban haladt előre az asszimiláció. Ez az oktatáspolitikai határozat (9) azért is jelentős, mert minden korábbi renDELETEhez képest egyértelműbben tette kötelezővé: „A többnemzetiségű vidékeken és helységeken román és kisebbségi tagozatokkal, illetve osztályokkal rendelkező iskolákat kell létesíteni.” Az 1956/57-es tanévtől bevezetett általános iskolai körzetesítés ugyancsak a magyar iskolák, tagozatok további megszüntetéséhez vezetett. Ezek az intézkedések fokozták a romániai magyarság soraiban amúgy is tapasztalható politikai feszültséget. A romániai magyarság prominens

képviselői a pártvezetőséggel való találkozásokon feltárják a nacionalista túlkapásokat. (10) A helyzet által diktált taktikai engedmények rövid időszaka következik a román pártállam nemzetiségi politikájában. Az Oktatási és Művelődési Minisztériumban újból létrejön a nemzetiségi főigazgatóság, amelynek élére *Bányai László*t helyezik. A *Revista de pedagogie* 1957 decemberi számában *Bányai László* terjedelmes cikkben készíti mérleget a nemzetiségi oktatás reform utáni tíz évről. Ebben megemlíti, hogy V–VI. osztályokat a nemzetiségek nyelvén az előírt létszám alatt is létesíthetnek, ami nyilván visszalépés az 1956 elején hozott renndelethez viszonyítva. Ugyanakkor az is megengedett, hogy a magyar általános iskolát végzett gyermekek, ha román középiskolába felvételiznek, anyanyelven felvételizhetnek. (11) Közérzetjavító intézkedésként néhány erdélyi városban tagozati szinten visszaállították az egykori magyar elméleti iskolákat (Szilágysomlyó, Szilágycseh, Szászrégen, Szecseleváros, Székelyhíd, Székelykeresztúr stb.), nagy hagyományú iskolákat a magyar kultúra nagyjairól neveztek el, így lett Brassai Sámuel Líceum Kolozsvárott és Kőlcsey Ferenc Líceum Szatmáron. Marosvásárhelyen megünnepelheték a Bolyai Farkas Líceum fennállásának 400. évfordulóját. 1956 őszétől ismételen lehetett magyarul tanulni a kolozsvári agronómián, bizonyos kurzusokat magyarul is bevezetnek a kolozsvári Politechnikai Intézetben. Ugyancsak Kolozsvárott megnyílt néhány új magyar középiskola (a külvárosban, a Párizs utca 12. sz. alatti középiskolává alakult át, és a Horea út 52. sz. alatt megnyílt a 10-es sz. középiskola). Nagyváradon a Gyár város kapott új magyar középiskolát. 1957 őszén *Ady Endre* nevét vette fel a kolozsvári Farkas utcai egykori híres református kollégium.

1958 őszén a *Kádár János* által vezetett magyar párt- és kormányküldöttség nagyra értékelte a nemzetiségek jogegyenlőségének megvalósulását az élet minden területén. Az 1957-es statisztikai évkönyv (12) adatai szerint a következő magyar iskolahálózat létezett Romániában:

I–IV osztályos elemi iskola	940
I–IV osztályos elemi tagozat	163
<i>tanulók száma</i>	103 332
VII osztályos általános iskola	456
VII osztályos általános iskolai tagozat	33
<i>tanulók száma</i>	52 318
X (XI) osztályos középiskola	43
X (XI) osztályos középiskolai tagozat	62
<i>tanulók száma</i>	13 163
tanítóképző	–
tanítóképző-tagozat	5
<i>tanulók száma</i>	246
műszaki középiskola	7
<i>tanulók száma</i>	1 178
szakiskola	13
szakiskola-tagozat	48
<i>tanulók száma</i>	6 524

Az átmeneti engedmények rövid időszaka hamarosan véget ért. A sajtóban újult erővel folyt a kampány a „kulturális szeparatizmus” minden megnyilvánulása ellen, aminek az éle elsősorban a nemzetiségek ellen irányult. Több iskolából tanerőket távolítanak el egy általános megfélemlítő kampány keretében. A szeparatizmus elleni harc jegyében „egyesítették” 1959-ben a kolozsvári Babes és a Bolyai Tudományegyetemeket, és nagy erővel folyt a többi oktatási intézmény „egyesítése” is (pl. *Ady-Sincai Középiskola* Kolozsvárott, amelyet 1985-re teljesen románáá változtattak).

Az 1965/66-os tanévtől bizonyos strukturális változások is bekövetkeznek. Az általános iskola második ciklusa egy évvel nő: V–VIII, míg a IX–XII. osztályokkal rendelkező tulajdonképpeni középiskola neve *liceum*. 1966. július 1-én a Nagy Nemzetgyűlés szakbizottsága vitára bocsátotta a szakliceumok szervezésére vonatkozó törvényjavaslatot. (13) A törvényjavaslat tárgyalása során fel sem merült annak igénye, hogy ezeket az iskolatípusokat a nemzetiségek nyelvén is létre kellene hozni. 1968 májusában kerül vitára a Nagy Nemzetgyűlés plenumán az oktatási törvénytervezet. Hosszú idő óta a romániai statisztikai kiadványok nem közöltek adatokat a magyar nyelvű oktatás helyzetéről. Az oktatási törvénytervezet vitájában felszólaló *Takács Lajos* képviselő, egykori nemzetiségi

miniszterhelyettes beszédében említette, hogy „A jelenlegi tanévben az együttélő nemzetiségek nyelvén 1927 általános iskola és líceumi egység működik csaknem egymillió tanulóval.” (14) Ezt az adatot az 1950/51-es tanévre vonatkozó adatokkal összehasonlítva kiderül, hogy 1968-ra 1486-tal csökkent a nemzetiségi iskolák száma.

1968 külpolitikai fejleményei arra készítetik a román kormányt, hogy újból közérzetjavító intézkedésekkel csökkentse a nemzetiségi kérdés kiéleződéséből adódó feszültségeket.

A Közoktatásügyi Minisztériumba újból neveznek ki nemzetiségügyi államtitkárt. A mind nagyobb méreteket öltő személyi kultusz szellemében sajátos forgatókönyvet dolgoztak ki az iskolai évfordulók megünneplésére. Ennek a forgatókönyvnek az alapján került sor 1968-ban a székelyudvarhelyi líceum fennállásának 375., a csíkszeredai líceum alapításának 300., a székelykeresztúri líceum alapításának 175. évfordulóján rendezett ünnepségekre. 1971-ben a zilahi Wesselényi Kollégium (később Ady Endre Líceum) emlékeztetett 325. születésnapjára. Bár ezek az ünnepségek szigorúan ellenőrzött terv alapján zajlottak le, a vendiákok összesreaglése, az iskolák ősi hagyományainak idézése határozottan figyelmeztette az ünneplő iskolai társadalmat a nemzetiségi lét, a magyarság vállalására.

1971 márciusában a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Országos Tanácsának ülésén napirendre került a magyar oktatás kérdése. Az országos tanács elnöki tisztét betöltő *Péterfi István* az 1970/71-es tanévről a következő számadatokat közölte (15): A tanév során 955 magyar nyelvű óvoda vagy tagozat működött 37 000 gyerekkel, az 1337 magyar általános iskolában és tagozaton 157 500 tanulót, a 91 általános és pedagógiai líceumban 21 106 tanulót oktattak. „Egyes helyeken szükségesnek mutatkozik új óvodai tagozatok és magyar nyelvű iskolák létrehozása.” – hangzott az óvatos megállapítás. A plénum végén felszólaló pártfőtitkár utasította az Oktatásügyi Minisztériumot, hogy tanulmányozza a magyar nyelvű tagozatok vagy osztályok létrehozásának lehetőségeit egyes szakiskolákban és szaklíceumokban. Ezt követően valóban létrejön néhány önálló egységként működő magyar tannyelvű líceum. (16) Az 1971/72-es tanévtől önálló egységként működő magyar líceumok: Nagyváradon az Alexandru Moghioros nevét viselő, Csíkszeredában az 1. sz. líceum, Sepsiszentgyörgyön az 1. sz. líceum, Szatmáron az 5. sz. líceum (volt Kölcsey), és önálló magyar líceum indult Temesváron. Bár ezen a listán szerepel a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceum is, ennek teljesen magyar líceummá való átalakítását a helyi szervek nem hajtották végre. Az 1972/73-as tanévtől valamelyest javult a magyar szakoktatás helyzete. Magyar tannyelvű osztályok indultak a csombordi Mezőgazdasági Líceumban, a kolozsvári Építőipari és a Könnyűipari Líceumban, a székelyudvarhelyi Ipari, a marosvásárhelyi Vegyipari és Gépgyártóipari Líceumban, a szászrégeni Ipari Líceumban és a sepsiszentgyörgyi Építőipari Líceumban, többnyire az alacsony presztízsű szakmákban. Az elit szakmák líceumaiban kizárólag román nyelven oktatnak. (17)

1972-től a pártdokumentumokban mind nagyobb hangsúlyt kapó homogenizálási program a nacionalista pártállam újabb intézkedéseit eredményezte, amelyek súlyos csapásokat mérnek a nemzetiségi oktatásra. 1973. május 3-án elnöki dekrétum írta elő (18), hogy azokon a vidékeken, ahol a nemzetiségek mellett románok is élnek, román osztályokat kell létesíteni függetlenül a tanulók létszámától. Míg a román osztályok létesítését nem kötötték létszámhoz, addig a magyar és más nemzetiségű V. osztály létesítéséhez legalább 25 tanuló beiratkozására volt szükség. Bár jól megindokolva engedélyt lehetett kérni kisebb létszámra is, a tanügyi szervek buzgóságán, jóindulatán múlt, hogy adnak-e ilyen engedélyt. A törvény közvetlen következményeként a szórványvidékekről végképp eltűntek a magyar általános iskolák és a Székelyföldön is egész sor helységben megszűnt az általános iskolák felső tagozata, és sorra létesülnek román osztályok.

Az oktatás szerkezetén eszközölt újabb változtatások az 1976/77-es tanévtől tovább rontották a nemzetiségi oktatás esélyeit. A líceumi oktatás négy osztályát két ciklusra osztották, úgy hogy a IX–X. osztályokat az általános iskolához csatolták. A X. osztály elvégzése után a továbbjutás csak felvételi vizsga alapján volt lehetséges, amire a magyarul tanuló gyermekek egy része már nem vállalkozott. Ezzel a folyamattal párhuzamosan évről évre csökkentek az elméleti jellegű osztályok beiskolázási számai, ami a magyar anyanyelvű főleg humán értelmiség utánpótlási forrásainak rohamos elapadását ered-

ményezte. Főleg az iparosítással megnövekedett műszaki értelmiség képzésére néhány középiskolai közösség nagy erőfeszítéssel szép eredményeket mutathatott fel az ifjúságnak a műszaki pályákra való felkészítésében. Nem szabad azonban elfogadni, hogy mindez a humán műveltség beszűkülésével járt együtt. A nyolcvanas években a homogenizálás jegyében űzött erőszakos asszimiláció következtében az anyanyelvű oktatás a leglátványosabb veszteségeket a líceumi és szakiskolai hálózatban szenvedte el. Az országban tanuló valamennyi líceumi diákból például 1948-ban 18,7% tanult magyar nyelven. Ez a számarány 1989-re 2,2%-ra zsugorodott. A magyar szakiskolások közül 1989-ben csak 0,8% tanult anyanyelvén. (19)

A magyar nyelvű oktatás végleges felszámolását célzó intézkedések a nyolcvanas évek közepétől mind brutálisabb nyíltsággal érvényesülnek. 1984-ben leváltják Hargita és Kovászna magyar főtanfelügyelőit és helyükbe román nemzetiségűeket neveznek ki. Az azonos fejlődési és érvényesülési lehetőségek cinikus jelszava alatt a nemzetiségi oktatás végzettjeit Moldvába, Olténiába, szülőföldjüktől távoli vidékekre helyezték, míg a többségükben magyarok lakta Csíkszeredába, Marosvásárhelyre, Székelyudvarhelyre, Sepsiszentgyörgyre lakással várják a román megyék végzettjeit. 1985-ben Hargita megyébe 282 magyarul nem tudó tanárt neveztek ki magyar tagozatokra. (20)

A magyar nyelv ellen indított frontális támadás során újabb magyar tannyelvű középiskolákat szüntettek meg. Kolozsvárott a Brassai Sámuel középiskolában, valamint a 3. sz. matematika-fizika líceumba román osztályokat telepítettek. Kötelezővé tették az osztályfőnöki órák, az összes nevelő tevékenységek román nyelven történő megtartását, az iskolákból eltávolították a magyar nyelvű feliratokat és mindazokat az emlékeket, amelyek az iskola múltjára emlékeztettek.

Az egyetemi oktatásban is évről évre csökkent a magyar hallgatók száma. 1956-ban rendelet írta elő, hogy felvételizni a nemzetiségek nyelvén is lehet, és bár ezt hivatalosan nem vonták vissza, a rendelet fokozatosan érvényét veszítette. Az 1977/78-as egyetemi tanévben az ország 180 000 főiskolai hallgatója közül mindössze 7497 hallgató volt magyar nemzetiségű, ami a hallgatók 4,14%-át tette ki. Ez az arány a nyolcvanas évek végére tovább romlott.

A romániai magyar oktatás 1945–1989 között jelentős változásokon ment át. A kezdeti remények után az iskolák államosítását követően fokozatosan előtérbe került a nemzeti türelmetlenség, majd egyre inkább a nemzetiségi oktatás tervszerű, tudatos elsovasztásának tendenciája. A Ceausescu-korszak második szakaszában, de különösen a nyolcvanas évek közepétől a rendszer a homogenizálás jegyében nyíltan, drasztikus intézkedésekkel akarta felszámolni a nemzetiségi oktatást. A közel fél évszázad történelmi tanulságaként megfogalmazhatjuk, hogy csak a jogilag garantált nemzetiségi kollektív jogok tiszteletben tartása segítheti a nemzetiségeket olyan iskolahálózathoz, amely hagyományaik és számarányuk alapján megilleti őket. (21)

JEGYZET

- (1) A romániai magyarság közbizonyos helyzetének 1944–1948 közötti alakulására vonatkozóan lásd: A nemzetiségek egyenjogúsításának útján. *Joó Rudolf* beszélgetése *Demeter János*-sal. Kossuth Könyvkiadó, 1983.
- (2) Egyházi nyilvántartásokra hivatkozva idézi *Enyedi Sándor*: A romániai magyar oktatás helyzete 1945-ben. *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve*. Budapest, 1989.
- (3) Rendelet a magyar nyelvű elemi oktatás megszervezéséről. *Monitorul Oficial* 1945. október 3. és A magyar középiskolák működésére vonatkozó rendelet. *Monitorul Oficial*, 1945. október 12. 27. 1653 sz.; magyar nyelven: *Világosság*, 1945. október 17.
- (4) *P. Szőke János*: Márton Áron. 441–450.
- (5) A romániai magyar oktatás 1945-ös helyzetét főleg a Kolozsvárott megjelenő *Világosság* közleményei alapján feldolgozó átfogó tanulmány; *Enyedi Sándor*: A romániai magyar oktatás helyzete 1945-ben. *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve*. Budapest, 1989.
- (6) *Domokos Pál Péter*: Rendületlenül – 298.
- (7) *Czikó Lőrinc*: Az új iskola. *Romániai Magyar Szó Naptára* 1949. 11. 1.

- (8) A tanügyi reform következtében végbement változásokat az újonnan létesült iskolák névsorát lásd: Romániai Magyar Szó, 1948. szeptember 12, 13, 17 számaiban.
- (9) Előre 1956 július 14.
- (10) *Jordáky Lajos* naplója (1956. március 11–1957. március 8.): Medvetánc, 1982. 2–3 sz. 281–316 p.
- (11) *László Bányai*: Invatamantul in limba materna a nationalitatilor conclocuitoare sub regimul de democratie populara. Revista de Pedagogie. Anul VI. 1957. dec.
- (12) Anuarul Statistic al R.S.R. 1957. p. 208–209.
- (13) R.Sz.K. Hivatalos Közlönye 1966. I. rész 41. sz. 2/1966 sz. törvény
- (14) Tanügyi Újság 1968. május 20. (20 sz.)
- (15) Előre 1971. március 14.
- (16) Előre 1971. július 19.
- (17) Tanügyi Újság. 1972. június 27. *Debreczi Árpád*: Bővülő lehetőségek, növekvő feladatok.
- (18) *Tribuna Scolii*. 1973. május 19. 703-as dekrétum. Ezt utólag az 1974. évi 26. sz. törvény váltja fel, amely 3. II. fejezetének 3. bekezdésében megismétli az 1973. évi rendelet előírásait.
- (19) Romániai Magyar Szó 1990. március 23.
- (20) Romániai Magyar Szó 1990. március 23.
- (21) Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989. Magyarságkutató Intézet. Budapest 1990.